

DEMİR EMİR ABDURRAHMAN DÖNEMİ VE MODERN AFGAN DEVLETİ'NİN DOĞUŞU (1880-1901)

Sibel KAVAKLI KUNDAKÇI*
Oğuz HAMŞİOĞLU*

Geliş Tarihi/Received Date: 11.05.2018-Kabul Tarihi/Accepted Date: 26.07.2018
Doi: 10.30913/alinterisosbil.422998

Atıf Künyesi: Kavaklı Kundakçı, Sibel-Hamşioğlu, Oğuz, “Demir Emir
Abdurrahman Dönemi ve Modern Afgan Devleti'nin Doğuşu (1880-1901)”,
Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD), C. 2, S. 3, 2018, ss. 119-143.

Öz

1880 ile 1901 yılları arasında Afganistan'a hâkim olan “Demir Emir” lakaplı Abdurrahman Han dönemi, modern Afganistan'ın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Afganistan'da ilk büyük ve kapsamlı reform yapma çabası 1880'den sonra bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu yıllarda özellikle siyasi, sosyal, ekonomik ve dinî alanlarda reformlar yapılarak Afgan Devleti'nin bir kabile devletinden modern bir merkezî devlete dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Bunun için toplumdaki geleneksel güç gruplarının, hükümdarlık soyunun, kabile liderlerinin ve dinî kurumların özerkliğinin ve ekonomik güçlerinin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Yapılan reformlar bunları gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca dönemin en önemli özelliği, Afganistan'da merkezî yönetimin hiç olmadığı kadar güçlenmesidir. Bu çalışmada, Emir Abdurrahman Han dönemi işlenmeye çalışılacaktır. Çalışmada, dönemin siyasi ve askeri olaylarından çok Emir Abdurrahman'ın modern ve merkezî bir Afganistan kurmak için siyasi, sosyal, ekonomik, dinî ve kültürel alanlarda gerçekleştirdiği bir dizi reform ve bu reformların sonuçları anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Emir Abdurrahman Han, Demir Emir, Muhammedzay, Loya Jirga

Demir Emir Abdurrahman is the Birth of the Modern Afghan State and the Modern Period (1880-1901)

Abstract

The period of Abdurrahman Khan with the nickname of “Iron Ameer”, who ruled Afghanistan between 1880 and 1901, is regarded as the beginning of modern Afghanistan. The first major and comprehensive reform effort in Afghanistan took place after 1880, in the time of Ameer. In this period, it was aimed to transform Afghan State from a tribal state to a modern central state by reforming especially in political, social, economic and religious field. For this, it was necessary to annihilate the autonomy and the economic forces of the traditional power groups in the society, the rule of the kingdom, the tribal leaders and the religious institutions. In addition, the most important characteristic of the period is that the central government in Afghanistan has become stronger than ever. In this study, Emir Abdurrahman Han period will be tried to discuss. Rather than the political and military events of period, a series of reforms and the results of these reforms Ameer Abdurrahman's made in political, social, economic, religious and cultural fields in order to establish a modern and central Afghanistan will be tried to be explained in the study.

Keywords: Afghanistan, Ameer Abdurrahman Khan, Iron Ameer, Muhammedzay, Loya Jirga.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, skavakli@kastamonu.edu.tr.

* Dr. Genel Müdür , Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara, ohamsioglu@gmail.com

GİRİŞ

Afganistan'da ilk büyük ve kapsamlı reformlar, 1880'den sonra, "Demir Emir" lakaplı Abdurrahman Han'ın Afgan hükümdarlığına gelmesiyle başlamıştır. Abdurrahman Han'ın nasıl hükümdar olduğu konusunda, Dost Muhammed Han zamanına kadar gitmek gerekir. Dost Muhammed Han döneminin en önemli özelliği, Afgan ordusunu modern silahlarla donatarak güçlendirmesidir. Ancak, bu durum doğal olarak İngilizlerin bölgeye yönelik yayılma planlarına ters düşmüş ve bu çelişki, Rusya ve İngiltere'nin bölgede Afganistan üzerindeki güç mücadelesini tetiklemiştir. 1839 yılında çıkan ilk İngiliz-Afgan savaşı bu güç mücadelesinin sonucu olmuştur. Bu savaştan sonra İngilizler Afganistan'ın eski şahlarından olan Şuca'yı toprak tavizi ve İngiltere'ye bağımlı olması karşılığında yönetime getirmişlerdir. İngilizlere bağımlı halde Şuca'nın yönetime gelmesi, İngilizlere ve Şuca'ya karşı ülkede geniş çaplı ayaklanmaların çıkmasına sebep olmuştur. Ayaklanmalar kısa süre de şiddetini artırınca Şah Şuca ayaklanmacılar tarafından öldürülmüş ve 1842 yılında İngilizler, Afganistan'dan çekilmişlerdir. Ayaklanmaların bastırılması konusunda İngiliz yönetimi Afganistan'a yönelik bir cezalandırma hareketine girişmiş ve geniş çaplı yağma ve katliamda bulunmuştur. Yine de ülke de olaylar devam etmiş ve ayaklanmalar bir türlü önlenememiştir. İngilizler, 1838-1842 yılları arasındaki Afganistan politikalarının yanlışlığını kabul ederek, ayaklanmaların önde gelen liderleriyle anlaşarak Dost Muhammed'in Afganistan yönetimine getirilmesini kabul etmişlerdir. Peşaver'i İngilizlere bırakmak zorunda kalan Dost Muhammed, Afganistan'ın birliğini yeniden kurmayı başarmıştır. 1863 yılında Dost Muhammed'in ölümünden sonra Afgan tahtına geçen Şir Ali döneminde ise Türkistan'da hızla yayılan Rusya, Afganistan için ciddi bir tehdit durumuna gelmiştir. Ruslara karşı İngiltere Afganistan'a silah ve cephane göndererek Afganları desteklemiştir. Ancak ilerleyen yıllarda İngiltere ve Rusya arasında bir tampon bölge oluşturma konusunda meydana gelen gelişmeler, Afgan-İngiliz ilişkilerini yeniden bozmuş ve ikinci İngiliz-Afgan savaşı başlamıştır. Afganistan İngilizler tarafından işgal edilmiş ve aldığı ağır yenilgi üzerine Şir Ali ülkeyi terk ederek yönetimi oğlu Yakup Han'a bırakmıştır. Yakup Han, İngiltere'den barış istemiş ve 1879 yılında iki taraf arasında anlaşma imzalanmıştır. Ancak anlaşmaya rağmen ülkede ayaklanmalar çıkmış ve Yakup Han bu ayaklanmaları bastıramamıştır. Çıkan ayaklanmalarla, İngilizler ağır kayıplar verince Yakup Han'ı Hindistan'a sürgüne göndererek, Abdurrahman Han'ın Afgan tahtına çıkışını kabul etmek zorunda kamilşlardır¹. Şir Ali Han'ın yeğeni olan ve

¹ Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri", Rapor No: 31, Mart 2011.

yüz kadar adamıyla Amu Derya'yı geçen Abdurrahman, geçmiş yıllarda amcasına karşı başarısız bir isyan hareketinde bulunmuş, Rus Valisi General Kaufmann'ın sağladığı destekle on iki yılını (1868-80) sürgün olarak Semerkant ve Taşkent'te geçirmiştir. Yakup Han'ın sürgüne gönderilmesi üzerine, kararsızlıklarına rağmen kuzey hanları ve beyleri de Abdurrahman'a katılarak Kabil'e yürümüşler ve Abdurrahman 20 Temmuz 1880 tarihinde Şarikar'da kendisini Emir olarak ilan etmiş ve Afganistan'ın modern dönemi başlamıştır.²

1880-1901 Emir Abdurrahman dönemi, modern Afganistan'ın başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu dönemde, yeni Afgan kimliği oluşmaya başlamış, daha modern yaklaşımlar, davranış kalıpları ve kurumlar oluşturulmuştur. Geleneksel yaklaşımlar ve kurumlar hâlihazırda hemen yok edilmese de Afgan devletinin siyasi ve ekonomik modernleşme kararlılığı ortaya konulmuştur. Bu gelişmelerle birlikte bir takım siyasi ve askerî olaylar da yaşanmış 1884'te kuzey-batıda ve 1896'da Pamirlerde, modern Afganistan sınırları İngiliz ve Ruslar tarafından çizilmiştir. 1893'teki Durand Hattı Antlaşması, İngiliz yönetimindeki Hindistan ve Afganistan arasında kanunun ve düzenin devamlılığını sağlamak için sorumluluk alanlarını birbirinden ayırmıştır. Rusların 1881'de Hive'ye, 1884'te Merv'e ve 1885'te Penceh'e ilerlemeleriyle, Afganistan coğrafi açıdan Rusya ve İngiltere arasında ara bir bölgeye indirgenmiştir. 1907'deki İngiliz-Rus Anlaşması, "Büyük Oyun"un oynanacağı Orta Asya etki alanlarını iki Avrupalı rakip açısından tanımlamıştır.³

İkinci İngiliz-Afgan Savaşı'nın (1878-80) sonunda İngiltere, Afganistan'ı doğrudan denetlemek yerine ülkenin dış ilişkilerini denetim altında tutarak kuzeyde Çarlık Rusya'sı ile güneyde İngiliz Hindistan'ı arasında tampon bir devlet oluşturmayı planlamıştır. Ancak Emir Abdurrahman, Semerkant'ta ve Taşkent'teki sürgün hayatı sırasında Rusların Türkistan'da sömürge yönetimine tanıklık etmiş ve yine Afganistan'daki İngiliz politikalarını da çok iyi bildiği için "Büyük Oyun" da her iki sömürge gücün niyetlerinin zekice farkındaydı. Bu sebeple kendi yönetimini ve bölgesel olarak çok küçülen ülkesinin siyasal bütünlüğünü dış tehditlerden koruması gerekliydi. Fakat bunu gerçekleştirmek için, ülkenin yeniden birliğinin sağlanması, güçlü bir merkezî hükümet kurulması ve öncelikle iç sorunların üstesinden gelinmesi gerekliydi. Daha da önemlisi hazine boştu; gerçekte ise,

² Louis Dupree; Afghanistan, Oxford University Press, Oxford 1997, s.410.

³ Vartan Gregorian; The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Reform and Modernization 1880-1946, Stanford University Press, Stanford CA 1969, s.92; BOA Dosya Nu: 5, Gömlek Nu: 6, Tarih: 1885.3.11; BOA Dosya Nu: 5, Gömlek Nu: 7, Tarih: 1885.3.15.

otobiyografisinde söylediği gibi, hazine diye bir şey yoktu.⁴ Şehir ekonomisi güçten düşmüş, ticaret yolları ve kırsal ekonomi çeşitli kavimlerin tecavüzleri ve kanlı baskınlarıyla yıldırmıştı. Feodal ağalar ve reisler, zaten az sayıda olan Afgan merkez hükümeti güçlerine el koymuşlardı. Aynı zamanda dinî kurumların devlet içinde yetkisi son derece fazlaydı. Emir Abdurrahman'ın biyografisine göre, 1880'lerin başında her bir din adamı ve molla ile kabile ve köy reisleri kendilerini bağımsız hükümdar olarak görüyorlardı ve bu zamana kadar hiç bir hükümdarlar, bu din adamlarının özgürlüğünü ve bağımsızlığını kıramamıştı. Şöyle ki, Türkistan Mirleri, Hazara Mirleri, Gilzay reisleri, emirlerden daha güçlü durumdaydılar ve bunlar yönetici olduğu sürece hükümdar ülkede adalet dağıtamazdı. Bu adamların zulüm ve zorbalığı dayanılmazdı. Örneğin bunların şakalarından biri, erkeklerin ve kadınların kafalarını koparmak ve zıplayışlarını görmek için kızgın demir tabakalar üzerine koymaktı.⁵

MERKEZİ OTORİTENİN SAĞLANMASI

Abdurrahman Han güçlü bir devlet kurmak için öncelikle merkezi bir devlet kurmanın gerekliliğini biyografisinde şu şekilde ifade etmektedir: "...yüzlerce küçükbaşları, yağmacıları, hırsızları ve boğaz kesenleri bir düzene sokmak... Bunun için gerekli olan, feodal ve kabileci sistemi yıkıp yerine bir tek yasa ve bir tek hükümdarlık altında büyük bir toplum oluşturmaktır".⁶ Yine Emir Abdurrahman, haleflerine ve halkına birlik olma tavsiyesinde bulunuyordu: "... bir arada olmanın değerini zihinlerinize kazımalısınız; birlik ve yalnızca birlik Afganistan'ı büyük bir güce dönüştürebilir. . ." Ona göre, birçok krallığın çöküşü özellikle de Doğu'da ihtilaf ve iç çekişmeler nedeniyle olmuştur.⁷

Emir Abdurrahman'ın hükümdarlığı süresince izlediği politikaların başlıca amacı, Afgan Devleti'nin bir "kabile devleti"nden "modern" bir merkezi devlete dönüştürülmesiydi. Bu politikalar, toplumdaki geleneksel güç gruplarının, hükümdarlık soyunun, kabile liderlerinin ve dinî kurumların özerkliğini ve ekonomik güçlerini ortadan kaldırmayı, toplum üzerindeki etkilerini azaltmayı ve genel anlamda bunların çıkarlarını devletinkilerle bir olan gruplara çevirmeyi gerektirmekteydi.⁸ Emir

⁴ Martin Ewans; *Afghanistan: A Short History of Its People and Politics*, HarperCollins Publishers, New York, N.Y. 2002, s.99.

⁵ M. Nazif Shahrani; "*State Building and Social Fragmentation in Afghanistan*", Ali Banuazizi, – Myron Weiner (ed.), *The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan*, Syracuse University Press, Syracuse N.Y. 1986, s.37.

⁶ Ewans, a.g.e., s.102; Olesen, a.g.e., s.61.

⁷ Leon B. Poullada; *Reform and Rebellion in Afghanistan, 1919-1929; King Emanullah's Failure to Modernize A Tribal Society*, Cornell University Press, Ithaca N.Y. 1973, s.8.

⁸ Asta Olesen; *Islam and Politics in Afghanistan*, Curzon Press Ltd., Surrey 1995, s.62.

Abdurrahman bu amaca yönelik bir dizi politikayı uygulamaya koyduğu anda, doğal olarak ellerindeki gücü kaybetmek istemeyen başta kabileler olmak üzere diğer çıkar gruplarının büyük bir direnci ile karşılaşmıştır. Pek çok kez İngilizlere karşı mücadeleye girişen kabileler, bir süre sonra asıl düşmanlarını bırakarak Emir'in karşısına geçmişlerdir. Bu sebeple bu dönemde, kırka yakın isyan ve iç savaş meydana gelmiştir.⁹ Emir Abdurrahman'ın kararlı ve bir o kadar da acımasız müdahaleleri ile bu isyan ve savaşlar bastırılmış ve ülkede denetim her defasında sağlanmıştır.

Kabilelerin direncini kırma ve merkezî otoritenin etkinliğini artırmak için öncelikle kabile güçlerinden bağımsız ve kendisine sadık bir ordu oluşturulması gerekliydi. Bu ordu, özellikle ülke içinde meydana gelen isyan ve iç savaşların bastırılmasında ve kabileler üzerinde otorite kurarak düzenin sağlanmasında etkili olacaktır. Ordunun yanı sıra, baskıcı ve yıldırma yönetim tarzını desteklemek için şüpheli muhalifleri veya itaat etmeyen memurları izleyen, tutuklayan, işkence yapan ve hatta yok eden acımasız bir polis gücü oluşturulmuştur. Abdurrahman Han, diğer mutlakiyetçi devlet kurucuları gibi işlenen suçların devlete karşı bir saldırı gibi algılanması için çaba göstermiştir. Bu bağlamda, yeni hapishaneler inşa ettirmiş ve suç oranını düşürmede başarılı olmuştur.¹⁰ Hatta kendisine karşı gelen kabilelerin direnişlerinin üstesinden gelmek amacıyla gücün yanı sıra, kanlı misillemeler, evlilik anlaşmaları, rüşvetler ve diğer entrika kozlarının hepsini kullanmaktan çekinmemiştir.¹¹

Emir Abdurrahman'ın merkezî otoritenin kurulması yönünde kullandığı etkili yöntemlerden biri de zorunlu göç uygulamasıdır. Zorunlu göç, kabile iktidarlarının geleneksel gücünün kırılmasında son derece etkili olmuştur. Abdurrahman Han, 1880'li yılların sonu ve 1890'lı yılların başında, kendisine düşman olan binlerce Gilzay Peştununu ve diğerlerini güney Afganistan'dan Hindu Kuş'un kuzeyine göç ettirmiştir. Bu şekilde, isyan çıkması muhtemel bölgelerden muhalifleri çıkarmış ve kendisine sadık bir güç oluşturmaya çalışmıştır.¹² Zorunlu göç uygulamasına ek olarak Emir Abdurrahman'ın en önemli politikalarından biri de göçbeleri yerleştirmektir. Böylece yerleşik köy nüfusu oranını önemli ölçüde artırmayı hedeflemiştir. Ancak bu amacı çok başarılı olmamıştır. Özellikle Peştun göçbeleri yerleşik hayata geçirilmek istense de Hazara ve Türkistan'da yeni açılan otlaklardan ve kırsal göçebe ekonomisinden daha fazla yararlandıkları için çok az sayıda Peştun yerleşik hayata geçmiştir. Emir Abdurrahman'ın yerleştirme ve yer

⁹ Barnett R. Rubin; *The Fragmentation of Afghanistan*, Yale University Press, New Haven 1995, s.50.

¹⁰ a.g.e., s.51.

¹¹ Gregorian, a.g.e., s.132.

¹² Dupree, a.g.e., s.419; Rubin, a.g.e., s.50.

değiştirme politikalarından en çok etkilenen halk, Peştun olmayan göçebeler ve hayvancılıkla uğraşan yerleşikler olmuştur. Aynı zamanda bunların verimli topraklarını devlet ve Peştunlar ele geçirince fakirleştiler, sürülerini kaybettiler ve çoğu yerleşik tarıma yeniden dönememiştir.

Kabilelerin ve yerel güçlerin zayıflamasının sonucunda, köy pek çok amaç için başlıca idari birim olmuştur. Köylüler hükümet görevlilerinin artan baskılarına ve sömürülerine karşı bir savunma mekanizması olarak kendi benzer güç yapılarını geliştirmeye başlayınca hükümet görevlileri ile temastan da kaçınmaya başlamışlardır.¹³

Emir'in bu gibi çeşitli bölgelere yönelik köklü değişimlere yol açan politikaları, Dupree tarafından "iç emperyalizm" olarak adlandırılırken Rasuly-Paleczek tarafından "Afganistan'ın Peştunlaştırılması" olarak isimlendirilmiştir. Aynı zamanda getirilmeye çalışılan sistem, etnik grupların yeni siyasi sistemden tasfiyesini de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerin sonuçları uzun vadeli olmuş ve bilindiği gibi etnik temelli çatışmalar ve iktidar mücadelesi 1990'larda politikanın odağına oturarak günümüz Afgan toplumunun perişan durumunu hazırlamıştır.¹⁴

Emir Abdurrahman'ın hükümdarlığı süresince yaptığı en önemli icraat, Loya Jirga (Büyük Meclis) adı verilen bir meclis kurmasıdır. Bu meclisi, kendisinin seçtiği Muhammedzay serdarları (asiller), ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen hanlar ve din adamları oluşturmuştur. Emir, meclisi oluşturarak, Avrupa tarzı mutlakiyet olarak da bilinen bir taktikle, kabile liderlerinin maiyetinde yer almalarını zorunlu hâle getirmiş ve bu kişileri uzun süreli Kâbil'de ikamete zorlayarak bunların aynı zamanda güç aldıkları tabanlarından tecrit olmalarını sağlamıştır.¹⁵ Bunun yanı sıra, Afganistan'da tanınmış ve etkili ailelerin "pişhidmet"¹⁶ olarak adlandırılan erkek çocuklarını da maiyetine alarak yetiştirilmesini ve devlete hizmet için eğitilmelerini sağlamıştır.¹⁷ Bu yolla gereken kamu görevlisi ihtiyacını karşılayan Emir, bir anlamda rehine olan bu çocukların babalarının kendisine sadakatini sağlarken, diğer yandan da devlete olan sadakatlerinin eninde sonunda kabilelere nüfuz edeceğini varsaymaktaydı. Bu pişhidmetler, Muhammedzay kabilesinin kızları ile evlenerek Afgan yönetici elitleri ile yakın bağlar oluşturmuşlardır.¹⁸

¹³ Shahrani, *a.g.m.*, s.39-40.

¹⁴ Gabriele Rasuly-Paleczek; "Afganistan'da Devlet Kurma Mücadelesi: Merkezileşme, Milliyetçilik ve Huzursuzluklar"; Williem Van Schendel ve Erik J. Zürcher (ed.); Orta Asya ve İslâm Dünyasında Kimlik Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 199.

¹⁵ Ewans, *a.g.e.*, s. 102.

¹⁶ Pişhidmet; devlete hizmet için yetiştirilen ve devlete sadık olan kişilere verilen ad.

¹⁷ Rubin, *a.g.e.*, s.51-52.

¹⁸ *a.g.e.*, s.52.

Abdurrahman Han, pişhidmetlerin yanı sıra yeni bir elit grup oluşturmak için de ayrıca çaba göstermiştir. Doğal olarak seçkinlerin özünü, hükümdar ailesi oluşturmaktaydı. Daha önceki emirler oğullarını eyalet yöneticileri ve askerî komutan olarak atamışlardı, ancak Emir Abdurrahman oğullarını maiyetinde görevlendirmiştir. Hükümdar ailesi dışında elit grubun bir diğer halkası, Emir tarafından Kandahar'dan Kâbil'e getirilen Muhammedzay'lardı. Muhammedzaylar, daha önceden hükümdarın liderliği altında gerçekte monarşi olmayan fakat Hasan Kakar'ın despotik cumhuriyet olarak isimlendirdiği bir yapılanma içinde yönetilmişlerdi. Şimdiye kadar politik güç ve sorumluluk, kendi eyaletlerindeki kabile kuvvetleri içinde bağımsız temel bir güce sahip olan Muhammedzay serdarları tarafından paylaşılmıştı. Buna rağmen Emir Abdurrahman, birçok mücadele ve pazarlıktan sonra, serdarlara nakit para ödemeyi kabul etmiş ve serdarlar da karşılık olarak askerî güçlerini teslim etmişlerdir. Muhammedzaylar ile Şerik el-Devlet (devletin ortağı) olarak isimlendirilen resmî bir anlaşma imzalanmış ve bu sayede resmen devletin ortağı olmuşlardır. Bu yüzden onlar, Kandahar'daki kabilelerinden ziyade Kâbil'deki hanedanlığı yönetenler olarak tanınmaya başlamışlardır. Bunlardan başka Emir Abdurrahman, bir grup "gulam beççe"yi,¹⁹ de maiyetinde görevlendirdi. Bazıları, Emir'in Bedahşan veya Kâfiristan (Nuristan) gibi fethettiği bölgelerden getirilen kölelerdi, diğerleri ise daha çok Peştun olmayan Kâbil veya Herat'ın bürokratik ailelerindendi. Bu tür bir insan kaynağı biçimi, Rubin'e göre, Balkan Hristiyanları tarafından haraç olarak Osmanlı'ya verilen kölelere (Osmanlı yeniçerilerine) benzemektedir.²⁰

Kâbil, Kandahar, Herat, Türkistan ve Bedahşan gibi büyük eyaletlerden oluşan Afganistan, bu döneme kadar emirlerin oğulları ve/veya kardeşleri tarafından feodal bir anlayışla, çoğu zamanda merkezî idareden kopuk olarak yönetilmiştir. Bu eyaletlerin yöneticilerinin topladığı vergilerin belirli bir miktarı merkeze aktarılır, kalanı da kendi kullanımlarına tahsis edilirdi. Bağımsız hareket etmeye eğilimli olan bu eyalet yöneticileri nedeniyle, sistemin işleyişinde özellikle merkez ile taşranın paylarının ayrıştırılmasında sorunlar yaşanırdı. Emir Abdurrahman, öncelikle kabile yapıları üzerinde otorite sağlamak amacıyla, idari sistemi, mevcut kabile ve etnik bölünmeye aykırı olarak yeniden düzenlemiştir. Eyaletleri daha küçük bölgelere ayırarak, kabilelerin ve etnik grupların bölünmesini sağladı. Bunun yanı sıra, bu idari birimlere, farklı bölgelerden birer yönetici atayarak topladıkları tüm

¹⁹ Literatürdeki gerçek anlamı, "köle çocuklar" dır.

²⁰ Rubin, a.g.e., s.52.

vergilerin de merkeze aktarılmasını sağlanmış böylece merkezin taşra üzerindeki etkinliği artırılmaya çalışılmıştır.²¹

Büyük toprak sahiplerinin gözden düşmesi ve merkezî otoritenin sağlanması sayesinde müsadere edilen toprakların büyük bir kısmı hükümet tarafından topraksız çiftçiye satılmıştır. Bu durum, özellikle köylülerin şartlarını değiştirmek üzere tasarlanmış bir politika değildi. Aksine, otoritenin merkezileştirilmesi ve devlet gelirlerinin artırılması ana politikasının dolaylı bir sonucu olmuştu. Çünkü bu dönemde de Afgan köylülerinin çoğu, kendi kendine yeterli kıt kanaat geçim sağlayan ev ekonomisini devam ettirdi.²²

Emir Abdurrahman, Afgan devletinin merkezileşmesini sağlamak için özellikle dinden de yararlanmıştı. Her şeyden önce, iktidarının meşruiyetini sağlamak için dinî bir gerekçe oluşturmuştu. Afgan halkının her ne kadar kralını seçme hakkı olsa da O, sadece ilahî rehberliğin onlara gerçek ve meşru bir seçim sağlayacağını dile getirmiştir. Çünkü hükümdar olarak gücünü Allah'tan aldığını her fırsatta vurgulamıştır. Bu konuda yaptığı icraatlar arasında, kendisini imam yani İslam birliğinin lideri olarak kabul eden toplumun çok çeşitli kesimleri ile birçok resmî anlaşmalar imzalamış, tüm eyaletlerde kurulan şeriat mahkemeleri ile İslamî hâkimiyeti kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Allah'ın onu naiplikle onurlandırmasının amacının Afganistan'ı iç ve dış tehditlerden kurtarmak olduğunu iddia ederek cihat çağrısını yenilemiştir. Böylece, ilahî yaptırımın önemli bir rol üstlendiği yeni bir egemenlik doktrini ile merkezileştirilen gücünü meşrulaştırmıştı. Hükümdarlığı için İslami bir temel oluşturmasının en önemli amaçlarından biri de, kendi otoritesine muhalefet edenleri İslam karşıtı eylemler olarak itham etmek ve bunları en acımasız cezalara çarptırmak olmuştu.²³ Ancak iktidarını güçlendirmek için dinin kullanılması, Emir Abdurrahman'ın iktidarına meşruiyet sağlarken, toplumsal parçalanmalara sebep olan Sünni-Şii mezhep çatışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Sünni ve Şiiiler arasındaki bu tür çatışmalar, Müslümanlar arasında hep vardı. Fakat burada nesiller boyu devam eden siyasi mücadeleler Emir Abdurrahman döneminde daha da yoğunlaşmıştır. Emir Abdurrahman'ın bazı faaliyetleri bu çatışmaları adeta körüklemiştir. Örneğin, Sünni ulema O'nun isteği üzerine dinî değerlerini Rus yardımı için sattığı iddia edilen isyancı amcası İshak Han'ın yanı sıra Şii Hazaralara yönelik saldırılara göz yuman fetvalar yayınlamıştır. İsyan eden İshak Han genel anlamda gayri-İslami olarak suçlanırken Şiiiler,

²¹ Gregorian, a.g.e., s.134.

²² Shahrani, a.g.m., s.39.

²³ Gregorian, a.g.e., s.130; Rubin, a.g.e., s.50; Shahrani, a.g.m., s.37.

basitçe Şii olarak suçlanmıştır.²⁴ Emir Abdurrahman, yaptığı her savaşta dinî otoritelerin desteğini istemiş ve her birinde muhalefeti din dışı olarak tanımlamıştır. Yapılan savaşlarda özellikle Şii Hazaralara karşı hemen hemen bütün Sünni otoritelerin desteğini kazanmıştır. Bu savaşların günümüze yansıyan sonucu, Sünnilerin Hazaralara karşı uyguladığı ayrımcılık olmuştur.²⁵

Öte yandan, Emir'in dinî otoritelerin denetimine yönelik politikaları kapsamında, kendisine sadakat gösteren ve savaşçıları teşvik etmeye yardımcı olan mollalarla birlikte İslami eğitim kurumlarını doğrudan denetim altına alma çabaları örnek olarak gösterilebilir. Bu çabaları gerçekleştirmek için molla olmaya ilişkin bazı düzenlemeler yapılarak devlet tarafından yapılan sınavları geçmeleri ve mollalık sertifikası almaları zorunlu hale getirilmiştir. Yine halkın yardımlarıyla geçimini sağlayan mollaların devlet tarafından ücretlendirilmesine karar verilmiştir. En önemlisi de din adamı yetiştirmek için merkeze bağlı medreseler kurulmasıdır. Bunların dışında, herhangi bir resmî sıfatı olmaksızın halka tavsiyelerde bulunan ve çeşitli konularda hükümler veren bazı dinî otoritelere il yönetimlerinde görevler verilmiş, daha önce halkın bağışları ile yapılan camiler bu dönemde özellikle büyük şehirlerde devletin sağladığı mali kaynaklarla yapılmıştır. Vakıfların yönetimi ve vakıf gelirleri devletleştirilmiştir.²⁶ Bütün bu politikaların sonucunda Afgan toplumunun en etkili kurumu olan din kurumu, önemli ölçüde güç kaybederek, bu yolla merkezî devletin genişlemesi ve dolayısıyla etkinliğinin artırılması sağlanmıştır.

Emir Abdurrahman, ihtiyaç duyduğu mali kaynağı doğal olarak iç kaynaklardan sağlayamamıştır. Bu dönemde, her ne kadar vergilendirmeye ilişkin yeni düzenlemeler yapılsa da, toplanan vergiler çoğunlukla sarayın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmış, fakat bunlar için bile yeterli olmamıştır. Ayrıca, vergi gibi cebri kaynakların yetersiz kalması, iki emperyal güç arasında sıkışan Afganistan'ın fetih yoluyla gelir elde etme imkânının bulunmaması ve Emir'in ısrarcı tecrit politikası devletin gelirlerinin iyice düşmesine neden olmuştur. Bu sebeple de Emir için tek çıkar yol dışarıdan yardım almaktır. Afganistan'a bu dönemde mali yardım sağlayan İngilizlerin yardımlarının önemli bir kısmı nakitten ziyade silah olarak verilmiştir.²⁷ Verilen bu

²⁴ Eden Naby; "The Changing Role of Islam as a Unifying Force in Afghanistan". Ali Banuazizi, – Myron Weiner (ed.), The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, Syracuse University Press, Syracuse N.Y. 1986, s.128.

²⁵ Robert L.Canfield; "Ethnic, Regional, and Secretarian Alignments in Afghanistan", Ali Banuazizi, – Myron Weiner (ed.); The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, Syracuse University Press, Syracuse N.Y. 1986, s.90.

²⁶ Canfield, a.g.m., s.93-4.

²⁷ Rubin, a.g.e., s.48-50.

silahlar, Abdurrahman'ın devleti yönetmede tehdit ve şiddet yoğunluklu bir yol izlemesine yol açmıştır. İngilizlerden sağlanan önemli miktardaki silah ve nakit, yerel güç sahipleri ile müttefik kalma zorunluluğunu kısmen ortadan kaldırmıştır.

Emir Abdurrahman uyguladığı politikalarla, Afgan devletinin otoritesini, bağımsız kalmış bölgelere (Kâfiristan ve Hazara gibi) kadar genişletmiş ve bu dönemde, ülkenin her tarafına vergilendirme ve katı idarecilik hâkim olmuştur.²⁸ Yine de ülke hâlâ tam olarak birleşmiş, merkezileşmiş bir devlet sayılmazdı, fakat kabilelerin iktidarı biraz da olsa kırılmıştı ve devlet, kabilelerden ve kabile reislerinden bağımsız olarak otorite ve iktidarın merkezi olmuştu. Böylece, bu grupların ekonomik temelleri de çöktürülerek, devlete olan sadakatleri sağlanmış bu yolla güç ve otorite pozisyonları devlete bağımlı hâle getirilmiştir.²⁹ Emir'in iç politikası, Şiiler'e karşı Sünnileri ve Peştun olmayanlara karşı Peştunları tercih etmek ve Peştunlar arasında kendi kabilesi olan Muhammedzaylara ve Tago Pirllerine güvenmek olmuştur. Özellikle Rus ve İngiliz tehditleri arttığında Emir, millî birlik ve beraberlik düşüncesini geliştirmeye başlamış ve her fırsatta bu tür bir birliğin esasları olarak ortak dine, ortak ülkeye ve etnik gruplar arası evlilik sistemine vurgu yapmıştır. 1896'da millî birlik bayramı ve günü oluşturuldu ve her yıl törenlerle kutlanması emredildi. Fakat Emir'in birlik çağrısına rağmen, Peştun egemenliği devam ettirildi.³⁰

Shahrani'ye göre Emir Abdurrahman, siyasal çatışmaları geleneksel çıkarıcı ve akrabalık ilişkilerinin egemen olduğu yapıdan evrensel ve ahlaki düzeye yükseltmişti. Emir Abdurrahman döneminin en önemli özelliklerinden biri de bir millet oluşturmayı kendisi için görev olarak algılamasıdır. O, "hükümdarın bir mimar, ordunun taş ustaları ve halkın işçiler olarak ahenkli çabalarıyla... bir millet yaratılabileceğine" inanmıştır. Ona göre, "Aracılar (kabile büyükleri, yerel hanlar ve ulema ve Durrani serdarları) bu durumda, azaltılmalı veya yok edilmeliydi." Kendisine muhalefet eden veya tehdit oluşturan aracılardan yok edilmesini haklı duruma getirmek için bahaneler kullanarak onları İslam karşıtı sömürge güçleri ile işbirliği yapmak ve sıradan insanlara baskı uygulamakla suçlayarak cezalandırılmalarını sağlamıştır.³¹ Böylece, millî bir devlet kurmak için hatırı sayılır bir iç uyum, dış güvenlik ve bölgesel bütünlük temin edebilmiştir. Emir Abdurrahman, 1901 yılında öldüğünde Afganistan'ı politik olarak birleştirmeyi ve ülkedeki ilk merkezî rejimi kurmayı başarmıştı. Ancak ülkede, değişimlere esas oluşturacak uygun

²⁸ Olesen, a.g.e., s.61.

²⁹ a.g.e., s.61-62.

³⁰ Shahrani, a.g.m., s.38.

³¹ a.g.m., s. 38.

idarî ve siyasî temelin bulunmaması başarısının kırılğan olduğunu göstermektedir. Bu durum, sonraki dönemlerde Amanullah Hükümeti'nin (1919-29) kabile ve köylü kuvvetler tarafından yıkılmasıyla görülecektir.

Emir Abdurrahman, iktidarda bulunduğu döneme ilişkin olarak edindiği tecrübeleri kapsamında varislerine miras olarak bıraktığı ve öğütlerinin yer aldığı Tac-üt Tevarih'te şu ifadelere yer vermiştir; “Afganistan’ı büyük bir krallık yapmak için haleflerime ve halkıma verebileceğim ilk ve en önemli tavsiyem, birliğin değerini onların kafalarına sokmaktır; birlik ve sadece birlik, Afganistan’ı büyük güç yapabilir. Bütün kraliyet ailesi, asiller ve halk, evlerini korumak için tek akıl, tek çıkar ve tek düşünceye sahip olmalılar... Hayatım boyunca sorunları bu şekilde düzenledim, ailemin bütün üyeleri ve Afgan halkı, en büyük oğlumun öncelikli olduğunu bilmelidirler. ... Anayasal hükümetin temel taşı tarafımdan koyulmuştur; temsili hükümet sistemi henüz pratik bir şekil almamasına rağmen her yöneticinin çeşitli hükümet şekillerini gözlemlemesi ve üzerinde düşünmesi gerekir, sonuçta acele ile üzerine atlanmamalıdır. ... benim maiyetimde toplanan üç çeşit temsilci vardır. ... Bu üç sınıf, Serdarlar (aristokrasi), Kavanin Mülki (halk temsilcileri genellikle tahta sadık kabile liderleri) ve Mollalar (dinî temsilciler) ... Bu anayasal organ, devletin tasarı veya kanunlarının onaylanması emanet edilecek önemde bir yetkiyi gerektiren nitelikte kabiliyete ve eğitim düzeyine henüz gelmemiştir. Fakat zamanı gelince böyle bir yetkiye sahip olacaklar. ... Kesinlikle vurgulamam gerekir ki, oğullarım ve varislerim asla kendilerini anayasal devlet temsilcilerinin ellerinde kukla yapmamalıdır. ... Oğullarım ve varislerim, halkı yöneticilerine karşı getirecek herhangi bir tür reform başlatmayı denememelidirler ve unutmamalıdır ki anayasal bir devlet kurarken, daha yumuşak kanunlar ortaya koyarken ve batılı üniversite sistemine dayanan eğitim modeli geliştirirken, modern yenilikler düşüncesine halkı alıştırmak için, bütün bunları aşamalı olarak benimsemek zorundadırlar.”³²

DÖNEMİN YENİLİKLERİ

İdarî ve Hukukî Yenilikler

Emir Abdurrahman döneminde idarî ve hukukî alanda gerçekleştirilen yenilikler, il yönetim sistemi ile yeni bir meclis ve hükümet sisteminin oluşturulması ve din kurumunun yeniden yapılandırılması olmak üzere üç bölümde incelenebilir. Yeni oluşturulan il yönetim sisteminde Afganistan, her biri doğrudan Emir'e bağlı bir “hâkim” (vali) tarafından yönetilen Türkistan, Herat, Kandahar ve Kâbil

³² Dupree, a.g.e., s.461-2; Y. Hikmet Bayur; Hindistan Tarihi, C.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s.459-60.

olmak üzere dört ana il ve yedi idari bölgeye bölünmüştür.³³ İl valileri özellikle bölgesel kabile sisteminin dağılmasında önemli katkı sağlamışlardır. Kabile kanunlarından başka bir şey tanımayan köylüler ve kabileler, başlangıçta merkezî hükümetin eylemleri hakkında çok fazla bilgi sahibi değillerdi. Onlar için il yönetimi, kabile halkının yerini alma eğilimindeydi. Bu sebeple, çizilmeye çalışılan yeni il sınırları, eski kabile bölgeleri ile çakıştırılmamaya özen gösterilmiştir. Bu yöntemle, pek çok kabilenin iki veya daha fazla il veya ilçe arasında bölünüp ayrılması amaçlanmıştır. Meydana gelen bir hoşnutsuzluk belirtisi ise hemen şiddetli bir şekilde bastırılmıştır.³⁴ Böylece bu il sistemi, en azından idari yapılanmada, bağımsız kabile topluluklarının yerlerini almıştır. Bu sistem, çağdaş anlamda çok yetersiz olmasına rağmen Afgan devlet yapısında önemli bir gelişme sağlamıştır. İl valiliklerine atadıkları ise kendine tabi olan adamları olmuştur. Bunlar, vergi ve asker temin ettiği sürece serbesttiler. Ayrıca, ülkede kurulan casusluk sistemi ile yeni valilerin dürüst kalması sağlanmıştır.³⁵ Temel görevleri, emirin ya da sarayın ihtiyaçlarını karşılamak, vergileri toplamak, adalet ve düzeni sağlamak ve askere alma yasaının uygulanmasını sağlamaktı.³⁶

Emir Abdurrahman'ın ikinci en önemli icraatı, bir çeşit yönetim yapısı oluşturarak üç çeşit üyeden oluşan ve danışmanlık yapacak bir Loya Jirga (Büyük Meclis) kurmuş olmasıdır. Bu meclisin üyeleri; serdarlar (prensler) (aristokratlar, asil bir ailenin veya kabilenin başlıca üyeleri), havanın-i mülki (hükümdar ailesi okulu) (burjuvalar, çoğunlukla hanlar veya yerleşik mal sahipleri), ve mollalar (dinî temsilciler)dir. İdari veya yasama gücü olmayan bu meclis üyelerinin seçimi, Emir Abdurrahman'ın onayına bağlı kalmıştır. En önemli işlevi, Emir Abdurrahman'ın isteklerini yerine getirmek ve birçok devlet meselesinde kendisine tavsiyede bulunmak olan bu meclis ile Emir'in iktidarı paylaşmaya niyeti yoktu.³⁷ Merkezîyetçilik adına meclis üyelerinin kabilelerle olan ilişkilerinin değiştirilmesi gerekiyordu ve bu da yönetimden ayrı olarak temsil kurullarının kurulması ile sembolize edilmeye çalışılmıştır.³⁸ Kurul, Işık Ağası (Kethüda veya Mabeyinci), Mühürdar, Baş Kâtip ve diğer kâtipler, Saray Muhafız subayları, Emir'in özel Haznedarı, Harb Bakanı, ülkenin dört ana bölümünden sorumlu bakanlar, Posta Başmüdürü, Genelkurmay Başkanı, Atlar Sorumlusu, Kütval (İçişleri Bakanı), Baş muhasip, Harem Ağası, Cephane Müdürü, Ticaret

³³ Gregorian, a.g.e., s.134.

³⁴ Dupree, a.g.e., s.419-420; Rubin, a.g.e., s.51.

³⁵ Dupree, a.g.e., s.419-420; Rubin, a.g.e., s.50.

³⁶ Richard S. Newell; *The Politics of Afghanistan*, Cornell University Press, Ithaca N.Y. 1972, s. 46.

³⁷ Gregorian, a.g.e., s.134; Dupree, a.g.e., s.421; Ewans, a.g.e., s.102-103.

³⁸ Rubin, a.g.e., s.51.

ve Eğitim kurulları başkanlarından oluşmaktaydı.³⁹ İdarî alanda gerçekleştirilen yeniliklerin uygulanmasında en önemli problemlerden biri kamuda personel açığının olmasıydı. Çünkü ülkede devlet işleri için uygun eğitimi alan kişi sayısı oldukça azdı.⁴⁰

Emir Abdurrahman'ın siyasî alanda yaptığı yenilikler ve idari olarak yeniden örgütlenmesi O'nu güçlü ve ayrıcalıklı dinî kurumlar ile karşı karşıya getirmiştir. O, dinin Afganistan'ın gücü için gerekli olduğuna inanıyordu. Onun değişimiyle, "bir krallığın devamı, bir milletin dayanıklılığı ve refahı için din çok yararlı bir unsurdur. Dinî inancı olmayan bir milletin çok geçmeden maneviyatı bozulur ve bütünüyle yıkılana kadar zayıflamaya başlar".⁴¹ Hatta kendisini "İslam'ın Afganistan'daki koruyucusu ve savunucusu" ve "Allah'ın inayeti ve isteği ile hükümdarlığın hâkimi" olarak kabul ederek İslam'ın lideri ve tercümanı gibi ikili rolü üstlenmişti. Bu üstlendiği rollerle bir İslam Devleti'nin başkanı olarak dinî doktrinin tek yorumlayıcısının da kendisi olduğunu ve cihat veya gazanın kendi emir ve talimatları doğrultusunda yapılamayacağını iddia etmiştir.

İslam Dini'nin tercümanı olarak üstlendiği rolüyle, kuramsal dinî sorunlara rehber olacak çok sayıda risale ve cüz yayınlamıştır. Bunlar, "Cihat", "Takvîmü'd-Din" (dinin temeli) ve "Pand Namah" (nasihat) gibi konuları ele alan yayınlardı. Bu yayınlarda sadece kendisini dini inancın savunucusu olarak göstermekle kalmamış ayrıca maddi ve ruhani gücün karşılıklı yakın ilişkisini de göstermeye çalışmıştır. Böylece Emir Abdurrahman, dinî kurumlar üzerinde üçlü bir hâkimiyet elde etme konusunda başarıya ulaşmıştır. İslam dinini yorumlama hakkını bizzat kendisi ele geçirerek öncelikle bütün mollaları bürokrat yapmış; usulen bir sınav yükleyerek sayılarını kısıtlamış ve etkilerini azaltmıştır.⁴²

Emir Abdurrahman idarî alanda, il yönetim sistemi ile yeni bir meclis ve hükümet sisteminin oluşturulması ve din kurumunun yeniden yapılandırılması şeklinde gerçekleştirdiği yeniliklerin dışında hukuki alanda da önemli yenilikler gerçekleştirmiştir. Hukuk, İslam kanunları (Şeriat), idari veya medeni kanunlar ve kabile kanunları olarak üçe ayrılmıştır. Dinî ve bireysel meselelerle ilgilenen dinî mahkemeler, polis şefleri (kütval) ve hâkimlerce yönetilen ceza mahkemeleri ile ticari anlaşmazlıkların çözümlendiği ticaret mahkemeleri kurulmuştur.⁴³ Böylece, Müslüman olmayan tüccarların dinî mahkemelerde yargılanmasını ortadan kaldırarak hem ticaretin önü açılmış hem de bir

³⁹ Gregorian, a.g.e., s.134; Dupree, a.g.e., s.420-421; Ewans, a.g.e., s.102-103.

⁴⁰ Newell, a.g.e., s.46.

⁴¹ Gregorian, a.g.e., s.134-135.

⁴² Gregorian, a.g.e., s.135-136; Shahrani, a.g.m., s.38-39; Olesen, a.g.e., s.72.

⁴³ Gregorian, a.g.e., s.136.

anlamda hukuki alanda laikleşmeye doğru bir adım atılmıştır. Hukukî meselelerde devletin atadığı ve maaşa bağladığı kadı ve müftülerin dışında herhangi birinin karar vermesi yasaklanarak ulemanın gücü ve etkisi kısıtlanmıştır. Adli ve siyasî davaların çözümü ise Emir'e bırakılmıştır.⁴⁴

Hukuki meselelerde devlet denetiminin artması din konusunda bilgili bürokratlara olan ihtiyacın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun için Emir Abdurrahman Kâbil'de yaklaşık iki yüz öğrencinin İslam hukuku eğitimi aldığı ve tüm konaklama ve eğitim masraflarının devlet tarafından karşılandığı bir medrese açmıştır. Bu medreseden mezun olanların gelecekte kadı ve müftü olarak atanmaları sağlanmıştır.⁴⁵

Emir Abdurrahman'ın İslam'ın ve Müslüman toprakların koruyucusu olarak ortaya çıkması ve hukukun en önemli etkeni olarak merkezi hükümetin oluşturulması döneminin başarılı olmasını sağlamıştır.⁴⁶ Fakat Emir Abdurrahman, din/ulema/molla konusunda bir çelişkiye düşmüştür. Çünkü bir taraftan kabile devletinden merkezi bir devlet ve mutlak monarşiye geçişte dinî liderlerin ve dinin yetki ve nüfuz alanını kısıtlamaya çalışırken diğer taraftan meşruiyet ve toplum üzerinde denetimin/etkinliğin sağlanması için devletin ve kendisinin "İslamileştirilmesi"ni sağlamıştır.⁴⁷

Askerî Alanda Yenilikler

Emir Abdurrahman'ın hem ülkeyi dış güçlerden korumak hem de döneminde meydana gelen icraatları gerçekleştirmek için düzenli bir orduya ihtiyacı vardı. Devraldığı ordu, nitelik olarak feodal ve kabileci idi. Bu durum, Emir'i kabilelere bağımlı hale getiriyordu. Üstelik ordu, yönetim, eğitim, disiplin, teçhizat ve lojistik yönünden çok zayıftı. Öncelikle ordunun kurumsallaşması gerekiyordu. Emir Abdurrahman, İngiliz-Hint ordusunu model alarak ordusunu üç kısım hâlinde; topçular, süvariler ve piyadeler olarak bölgesel düzeyde cephe-sınır birlikleri, alay ve tugay birimleri olarak örgütlemiştir. Bu dönemde, mevcut feodal asker toplama sistemi yerine Emir tarafından ücretleri ödenen ve denetlenen tek ve merkezî bir ordu kurulmuştur. Her kabilenin talep edilen sayıda adam vermesi anlamına gelen Gomi sistemi 1896'da terk edilmiştir. Kabile ya da köyün heyetleri tarafından 20 ile 40 yaş arasından seçilen her sekiz adamdan birini Emir'in ordusuna verilmesini zorunlu hâle getiren "heşt neferi" sistemi benimsenmiştir. Bu sistemde her sekiz kişiden biri askere alınırken vergiden muaf tutulmakta, kalan yedi kişinin

⁴⁴ Olesen, a.g.e., s.65-66.

⁴⁵ Kakar, aktaran Olesen, a.g.e., s.75-76.

⁴⁶ Shahrani, a.g.m., s.39.

⁴⁷ Olesen, a.g.e., s.81.

vergi mükellefiyeti devam etmekteydi. Ülkenin her tarafında bu sistemi uygulamak mümkün olmadığından ayrıca milis güçleri (hassadarlar) ve süvari güçleri (havanın suvar) destek gücü olarak örgütleyerek, feodal ve kabile kaynakları da kullanılmıştır. Kabile reisleri ve feodal toprak sahiplerinden sahip oldukları toprağa orantılı olarak adam sağlamaları gerekmektedir. Bu genişletilmiş ve iyi donatılmış ordu, Emir'in arazi sahiplerinden aldığı doğrudan vergi gelirlerini artırarak bu sayede yurtiçi gelirler de artmıştır. Emir önceki yöneticilere göre vergileri daha çok nakit olarak topluyordu. Para, sermaye ve ticaret için yeterli fırsatların olmadığı dikkate alınırsa uygulanan bu tedbirler, bazı bölgelerden önemli göçlere neden olmuştur.⁴⁸

Emir Abdurrahman'ın orduda yaptığı diğer değişikliklerden biri de askerlere düzenli para ödeme sisteminin kurulmasıdır. Yine, masrafları maaşlarından kesilmek suretiyle askere Avrupa tarzı üniformalar giydirilmiştir. Hatta kendi üniformasını giymekte direnen askerlere ağır cezalar verilmiştir ki altı aylık maaş hakkını kaybetmek bu cezalardan biridir. Her bir alaya din adamı, hekim ve cerrah tayin edilmiştir. Ayrıca her birimin kendi kendine yetmesi için mühendislik ve levazım sınıfı birimleri kurulmuş ayrıca askerlere Martini-Henry ve Brunswick tüfekleri ve Krupp, Maxim, Nordenfeldt, Hotchkiss gibi çok sayıda silah temin edilmiştir. Hatta yeni orduya, İngiliz ordusu tarzında, gayda ve borazanların da yer aldığı askerî bandolar dâhil edilerek müzik ordunun değişimi için kullanılmıştır.⁴⁹

Ordunun lojistiği meselesinde Emir Abdurrahman, Herat, Kandahar ve Kâbil'de yer alan büyük arpa rezervlerini kullanarak, askerî nakliyat için 50,000 katır ve midilli tahsis etmiştir. Emir'in 1880'lerin ortasında 50,000-60,000 askerlik daimi bir ordusu ve boyun eğmeyen kavimlere ve Afgan olmayan etnik gruplara karşı askerî seferlerin üstesinden gelebilen askerleri ve teçhizatı vardı. Yine de bu ordu, Afganistan'ı harici saldırılara karşı koruyacak güçte değildi ve Emir Abdurrahman'ın en büyük hayali bir gün en iyi ve en güçlü silahlarla donatılmış bir milyon askerlik bir orduya sahip olmaktı. Ancak bu hayalini gerçekleştirmek için ne paraya, ne eğitilmiş subaylara, ne de teknik danışmanlara sahipti ve bu konuda özellikle doğrudan Afgan-Avrupalı bağlantılara karşıydı.⁵⁰

Ekonomik Alanda Yenilikler

⁴⁸ Gregorian, a.g.e., s.140; Rubin, a.g.e., s.49.

⁴⁹ Gregorian, a.g.e., s.140-141.

⁵⁰ a.g.e., s.141.

Emir Abdurrahman, Afganistan'ın siyasi birliğine olduğu kadar ekonomik refahına da önem vermiştir. Ticaretin gelişmesini sağlamak için bazı girişimlerde bulunmuş ve ülkeye Avrupa'nın bazı teknolojilerini getirmek amacıyla Avrupalı danışmanlar getirtmiştir. Ekonomik alandaki ilk yeniliği, yapay olarak şişirilen ve Kâbil rupisine eşit olan çok sayıda yöresel para biriminin yerine tek para birimi olarak Kâbil rupisinin resmîleştirilmesi olmuştur. Yeni para birimini yaygınlaştırmak için, Kâbil'de bir darphane açmış ve darphane makineleri ithal etmiştir. Vergileri düzenlemek ve devletin gelirlerini korumak için para reformunu geliştirmiştir. Hukuki çerçevesi de oluşturulan yıllık vergi ödeme zorunluluğu olan mal sahiplerinin kayıtlarını ve hesaplarını tutmak için bir gelir dairesi kurulmuş ve standart ağırlık ve ölçü birimleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Arazi vergisi, diğer dönemlerden farklı olarak diğer vergilerin oldukça üzerinde bir artışla, ürünün üçte biri olarak belirlenmiştir. Sistemik bir şekilde toplanan arazi vergisinin yanı sıra, gümrük vergisinden doğan kazançlar, ihracat gelirleri, cezalar, tescil ve posta gelirleri, madenlerden, devlet tekeline ve imalatlardan elde edilen gelir ile Afganistan, yıllık gelirini bir milyon sterlinin üzerine çıkarmıştır.⁵¹

Bu dönemde kurulan atölyelerin ve diğer küçük ölçekli işletmelerin başlıca amacı ordunun ihtiyaçlarını karşılamaktır; aynı zamanda bu durum hükümdarlık için bir gelir ve itibar kaynağı olarak da kullanılmıştır. Emir Abdurrahman, askerî ihtiyaçların sağlanması için Avrupa teknolojisinin kullanılmasının gerekliliğini savunarak bu konudaki teknolojik değişim karşıtlarını ikna etmiştir. Ayrıca atölyeler, faaliyet alanlarını, çizme yapımı, deri dikimi, sabun üretimi ve mum imalatı gibi askerî nitelikli olan ve olmayan faaliyetlerle giderek genişletmiştir. Pullar, darphane için damgalar, tabakalama ve kurutma gereçleri de dâhil olmak üzere yeni makineler ithal edilmiştir. Nihayet atölyeler halı, kâğıt, cam, tarımsal aletler, iğneler ve hatta ocaklar üretmeye yeterli hâle gelebilmiştir. Emir Abdurrahman dindar bir Müslüman olsa da, Afganistan'daki üzüm bağlarının değerinin farkındaydı ve kazançla sonuçlanan bir girişimle şarap, viski ve brandi üretimi için bir devlet tekeli kurarak bunları Hindistan'a ihraç etmiştir. Ticareti teşvik etme çabasıyla ticaret yollarının şartlarını ve güvenliğini geliştirmeye çalışmıştır. Yeni yollar ve köprüler inşa etmiş ve eskilerini tamir ettirmiştir. Kâbil-Belh, Kâbil-Gazne-Herat, Herat-Kandahar, Celalabad-Kâfiristan ve özellikle Kâbil-Peşaver ana ticaret yolları büyük ölçüde iyileştirmiştir. Bu yollar boyunca yer alan köylerin ve kasabaların sakinleri, yolcuların ve tüccarların güvenliğinden sorumlu oldukları kadar çevre düzenlemesinden de sorumlu tutulmuşlardır.

⁵¹ a.g.e., s.141-142.

Emir Adurrahman, ilave bir güvenlik önlemi olarak ve ayrıca gelirini yükseltmek ve otoritesini artırmak için Afganistan'da hareket özgürlüğünü kısıtlamıştır. Örneğin, Kâbil halkı şehrin altı mil dışına yolculuk yapmak için izin almak ve geçiş için ödeme (rahdari) yapmak zorunda bırakılmıştır.⁵²

"Ticaret, ülkemi zenginleştirecek en büyük kaynaktır. Geçmişte . . . yüzlerce yabancı mal Afganistan'a ithal ediliyordu ve bunun için paranın ülke dışına gönderilmesi gerekiyordu; bugün bu mallar Kâbil'de üretiliyor." Sözlerinden Emir Abdurrahman'ın ticarete ne kadar önem verdiği anlaşılmaktadır. Özellikle ülkenin kendi ürünlerinin satışını teşvik etmeye ve Afgan sermayesinin küçük miktarlarda yabancı ülkelere akışını durdurmaya çalışmıştır. Örneğin hayata geçirilemese de Celalabad yakınlarında çay plantasyonları kurulması ile ilgili bir proje gündeme getirilmiştir. Bu dönemde birçok ürünün ithalatına sınırlandırılmıştır. Örneğin tuz ithalatı yasaklanmıştır.⁵³

Tüm bu gelişmelere rağmen, Afganistan'ın dış ilişkilerinin denetiminin belirsizliği, Emir'in tecrit politikası, ulaşım ve iletişimin gelişiminin yabancı müdahalelere yol açacağı endişeleri ve bölgedeki tüm ülkelerin ticari işlemlerini siyasi silah gibi kullandıkları gerçeği ticarete bir düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. Yüksek koruyucu gümrük vergisi ve Emir'in yüklediği ulaşım ticareti üzerindeki katı yükümlülükler (450 sterlin eden her deve yükü başına yedi sterlin vergi) ile birlikte ticaret anlaşmalarının eksikliği, ülkede ciddi sonuçlar doğurmuştur. En önemlisi, Hint-Orta Asya ticaretinin önemli bir parçası olan Hint çayının yönünü deniz rotasına doğru çevirmesiydi. Bununla birlikte, Emir'in yol yapım ve iyileştirme çabalarına rağmen, Hint-Afgan ticareti zayıf ulaşım sistemi nedeniyle zorluklar yaşamıştır. Örneğin, Kâbil ve Peşaver arasındaki önemli ticaret yolu haftada sadece iki gün kervanlara açıktı ve hatta Hayber Geçidi'nin denetimi Peştun kabilelerine aitti. Emir'in Hindistan'daki İngiliz hükümetine karşı Hint-Afgan ticaretini siyasi bir silah olarak kullanmasından dolayı ticaret daha da zayıflamıştır. İngilizler, Hindistan ve Güney Afganistan arasındaki ticareti arttırmak için New Şaman'a yeni bir demir yolu yaptığında Emir Abdurrahman, Afgan tüccarlarına o ticaret yolunu kullanmamaları konusunda katı emirler vermiştir. Neticede tüccarlar güç koşullarda, mallarını Hayber Geçidi'nden develerle taşımaya devam etmişlerdir.⁵⁴

Emir Abdurrahman'ın siyasi ve idari alandaki başarılarına rağmen Afganistan'ın kırsal ekonomik yapısını etkileyen temel sosyo-ekonomik yenilikler yapılmamıştır. Afgan halkının yabancılarla iletişim kurmasını

⁵² a.g.e., s.142-143.

⁵³ a.g.e., s.146-147.

⁵⁴ a.g.e., s.147.

ve yeni düşüncelerle karşılaşmasını kendi iktidarı için tehlikeli bulan Emir Abdurrahman, modern eğitimi teşvik etmeyerek kültürel bir tecrit politikası benimsemiştir. Onun eğitim alanında yaptığı en önemli katkı, bir Farsça matbaa makinesini Kâbil'e getirmesidir. Delhili Munşi Abdürrezzak'ın yönetimindeki bu matbaa, genel olarak pul ve yasal formlar ve her şeyden önce sözleşmeler, senetler, bonolar ve evlilik anlaşmaları basmak üzere kullanılmıştır. Yine de, sınırlı sayıya bazı temel okul ders notları da basılmıştır.⁵⁵

Emir Abdurrahman'ın dikkate değer ilerlemeler kaydettiği bir alan da sağlık olmuştur. Ülkeye, iki doktor (Dr. John Gray ve Lillias Hamilton), bir veteriner (Clements), bir hemşire (Bayan Daly), ve bir diş hekiminin (O'Meara) de aralarında bulunduğu çok sayıda İngiliz tıp uzmanı getirmiştir. Ayrıca, çok sayıda Hintli sağlık görevlisi istihdam etmiştir. Afganistan'daki ilk devlet hastanesi olan bir dispanser, 1895 yılında Kâbil'de açılmış ve ilk Avrupa eğitilmiş Afgan diş hekimi, Sufi Abdülhak, bu dönemde Kâbil'de doktorluk yapmaya başlamıştır. Yine bu dönemde Afgan askerlerinin barınma, yiyecek, ilaç ve tedavi ihtiyaçlarını karşılamak için birkaç temel askerî hastane açılmıştır. Avrupa'dan ilaçlar ithal edilmiştir. Ayrıca Doktor Hamilton, Afganistan'da bölge hekimlerinin kullanımı için bir aşı broşürü derleyerek gözetiminde çiçek hastalığı aşısı tanıtılmıştır. Farsça'ya çevrilen bu broşür, muhtemelen Afganistan'daki modern tıp hakkındaki ilk ders kitabıydı. Kâbil'de yapılan umumi tuvaletler ile eşeklerin pisliğinin şehrin dışına taşınması kamu sağlığı alanında önemli adımlardır. Ayrıca, atölyelerde büyük miktarlarda imal edilen sabunla birlikte sağlık standartları da belli bir düzeye kadar iyileştirilmiştir.⁵⁶

YENİLİK POLİTİKASI

İngilizlerin müttefik bir tampon devlet, Rusların ise, Hindistan yolu üzerinde parçalı ve zayıf bir devlet olarak görmek istedikleri Afganistan, "Avrupa emperyalizmi" ülkenin tecrit politikasının temelini oluştururken aynı zamanda ekonomik gelişme ve yenileşme politikalarının oluşumunda da belirleyici bir rol üstlenmiştir. Afgan yöneticilerinin dış siyasette en önemli görevi: iki güçlü emperyalist imparatorluk arasında bağımsız bir Afganistan'ın tampon bir devlet olarak korunması olmuştur. Emir Abdurrahman, dış güçlerin aynı zamanda ülkeyi bölme üzerinde de anlaşabileceklerinin farkındaydı.⁵⁷ Dış siyasette komşularını Afganistan ile çatışmadan caydırmak için katı bir

⁵⁵ a.g.e., s.150.

⁵⁶ a.g.e., s.148.

⁵⁷ Ludwig W.Adamec, Afghanistan 1900-1923 A Diplomatic History, University of California Press, Los Angeles California 1967, s.2 ve 17.

tecrit ve güç dengesi politikasına özen göstermiştir. Böyle bir politikayı başarılı bir şekilde yürütmek için, iki komşusundan birini kıskırtmaya bir diğeri ile de ittifak kurmaya çalışmıştır. İttifak kurduğu İngiltere olurken çok yakından tanıdığı Ruslardan uzak durmayı tercih etmiştir.

Bu tecrit politikası Emir Abdurrahman'ın yapmak istediği yenilikleri de olumsuz yönde etkilemiştir. Kendisi ulaşım ve iletişimin modern araçlarının edinilmesinin Afganistan'ın güvenliğini tehdit edeceğine inanıyordu. Şayet tacirler veya Emir'in kuvvetleri yolları ve telgraf hatlarını kullanırlarsa, yabancı ordular da bunları kullanabilirlerdi ve Afgan toplumu yabancı toplumlarla temasa geçerek yabancı düşüncelerin etkisiyle Emir'in gücünü alt edebilirdi, bu durum Afganların birliğinin bozulmasına yol açabilirdi. Bu nedenle, İngilizlerin Peşaver ile Kuetta arasında giriştiği demiryolu inşası programına şiddetle karşı çıkmıştı. Emir'e göre, demiryolu ve telgraf hatları sadece Afgan çıkarlarına uygun olduğunda ve Afganlar komşularının entrikalarını önleyecek ve saldırgan tutumlarına engel olacak kadar güçlü olduklarında faydalı olacaktır. Yine bu kapsamda orduda, modern askerî eğitimin alınması için gereken yabancı subayların istihdam edilmesine de izin vermemiştir. Hükümdar olduğu sürece Afganistan'ın bağımsızlığını ve askerî güvenliğini diğer tüm hedeflerin üzerinde tutarak, ekonomik maliyeti dikkate almadan ülkenin tecridini sürdürmekte kararlı olmuştur.⁵⁸

Emir Abdurrahman, emperyal komşuları arasında Afganistan'ın bağımsızlığını ve hükümdarlık otoritesini sağlayarak nasıl bir modernleşme politikası izlemesi gerektiği ikilemiyle karşı karşıya kalmıştı. Yabancılarla yoğun teması ülkenin varlığı için bir tehdit olarak gören Emir, dünyanın geri kalanından gönüllü bir uzak kalma politikası benimsemiştir. Afganistan'ı özel koruma alanı olarak gören İngiltere, İngiliz olmayanın yatırım yapmasına ya da varlığına ve Afganistan'la doğrudan ilişkisine karşı çıkıyordu ve bu politikayı zorla kabul ettirecek konumdaydı. Emir Abdurrahman, ülkesinde İngiliz finansal faaliyetlerine, Rus veya başka herhangi bir yabancı faaliyetine olduğu kadar karşıydı. Ona göre, yabancı güçlere mali taviz vermek gerektiğinde Afganistan'la ortak sınırları olmayan milletlere verilebileceğidir; örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya veya Almanya. Benzer şekilde, yabancı teknisyenlerin bulundurulmasında öncelik hakkının bu ülke vatandaşlarına verilmesi gerekir.⁵⁹

Bununla birlikte, Emir Abdurrahman devlet içinde kişisel rolünü ve egemenliğini pekiştirse de ya da krallığının fiilî bağımsızlığını korumuş olsa da ülkenin iç istikrarını sağlayacak sosyo-ekonomik

⁵⁸ Rubin, a.g.e., s.49; Ewans, a.g.e., s.103-4.

⁵⁹ Gregorian, a.g.e., s.155.

atılımlar gerçekleştirememiştir. Yerleşik ve asi Afgan kabileleri kendi feodal ve ekonomik güçlerini hep korumuşlardır. Afganistan, ticari ve haberleşme açısından Hindistan, Orta Asya ve İran'a bağımlı ve kara ile kuşatılmış bir ülke olarak kalmıştır. Emir'in Hint-Afgan sınır bölgesindeki Peştunlar üzerindeki ruhani ve törel otoritesini mali yardımlar ve evlilik anlaşmaları yoluyla genişletme girişimleri, Hint hükümeti tarafından sürekli engellenmiştir. Ona göre, Afganistan'ın kalıcı bir şekilde bağımsız olması ve böylece kendi modernleşme markasını sürdürmesi için gereken önemli fırsat denizde yatıyordu. Afganlar bir kere denize ulaştı mı, diğer ülkelerle kapsamlı ancak seçici bağlantılar oluşturabilir, kendi gemilerini inşa edip satabilir ve ithalat-ihracat faaliyetlerini yönetebilirlerdi.⁶⁰

SONUÇ

Demir Emir lakaplı Abdurrahman Han, yirmi bir yıllık saltanatı boyunca Afganistan'ın geleceğine ilişkin beklentilerini ve arzularını şu cümlelerle ifade etmiştir: “hayatım boyunca, sahip olduğum büyük demir yolları yapma, ülkeyi telgraf ve vapurlarla tanıştırma, madenleri çalıştırma, bankalar açma, piyasaya banknotlar çıkarma, dünyanın dört bir yanından gezginler ve sermayedarlar davet etme, Afganistan'da üniversiteler ve enstitüler açma arzumda başarıya ulaşmayı umdum ve diledim, oğullarım ve haleflerim, kalbimden gelen bu arzuları devam ettirecek ve Afganistan'ı arzu ettiğim hâle getirecekler”.⁶¹ Fakat 1901'de öldüğünde, kendi saltanatı boyunca bu arzularının neredeyse hiç birini gerçekleştirememiştir. Yine de dönemin pek çok başarılı icraatları da olmuştur. Kabileler az ya da çok pasifize edilmiş, belli bir dereceye kadar dinî liderler devlet tarafından seçilmiş, bunun yanı sıra merkezî ve mutlak monarşinin baskın olduğu bir devlet ideolojisi ortaya çıkmıştır. Afganistan'ın bağımsızlığı korunmaya çalışan Emir Abdurrahman, hem İngiltere'ye hem de Rusya'ya mesafeli durarak, her ikisini de tahrir etmemiştir.

1901'de öldüğünde, uluslararası sınırları tanımlanmış, siyasi birliği sağlanmış, merkezî otorite tarafından doğrudan yönetilen ve kısmen idari ve hukuki kurallar ve düzenlemeler çerçevesinde bir Afganistan oluşturulmuştu. Shahrani'ye göre, böylece on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Durrani İmparatorluğu yöneticileri tarafından kurumsallaştırılan feodal bağlar üzerine kurulu dolaylı yönetim döneminden, on dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılında, üstün nitelikli askerî güce dayalı merkezî hükümetin oluşturulmasına doğru belirgin bir geçiş yapılmıştır.⁶² Ne var ki, bu Ewans'a göre ise Afganistan, O'nun

⁶⁰ a.g.e., s.156-157.

⁶¹ a.g.e., s.161.

⁶² Shahrani, *a.g.m.*, s.39.

salтанatı boyunca geri kalmış, yoksullaşmış ve yabancıardan nefret eden bir ülke olmuştur. Daha ziyade silah üretmek için bir dizi küçük fabrika kurulmuş, ancak Afganistan'ın ticareti tıkanmış, iletişimleri de az gelişmiştir. Yine Ewans'a göre okuma yazma oranları ve tıp hizmetleri asgari seviyede kalmıştır. Kâbil'de bir medrese ile din okulu kurmak dışında, eğitim sistemi geliştirmek için çok az veya hiçbir şey yapılmamıştır.⁶³

Emir Abdurrahman dönemini değerlendiren Roy'a göre; Abdurrahman'ın gerçekleştirmiş olduğu ıslahat hareketleri hiç bir reformist ideolojiye dayanmıyordu. Çağdaşlaşma olarak düşündükleriye bütünüyle pragmatik çözümlerdi. Geleneksel topluma dokunmadan, devlet dairelerinin daha akılcı çalışmalarını sağlamak için onları daha verimli iş yapar hâle getirmek amaçlanmıştır. Yavaş yavaş da olsa yeni yöntemler benimsenerek, anahtar sektörlerde reformlar yapılmıştır. Bununla birlikte daha sonraları toplum yapısına da tesir edecek olan yavaş bir çağdaşlaşma süreci başlamış ancak bir sonuç teşkil etmemiştir.⁶⁴

Gregorian ise dönemle ilgili olarak; Emir Abdurrahman'ın Afganistan'a idarî, siyasî ve ekonomik birlik getirdiğini, ülkede barışı sağladığını, daimi bir ordu kurduğunu, dinî kurumun ve bazı kabile reislerinin gücünü sınırladığını, ülkeyi küçük çapta modern makineler, Avrupa teknolojisi ve yabancı teknisyenlerle tanıştırdığını, doktorlar ve bir düzeye kadar tıbbi bilgi getirdiğini, bölgeler arası ticareti geliştirdiğini ve ağırlık ve ölçü birimlerini standart hâle getirme girişiminde bulunduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan, yaptığı reformların Kâbil ile sınırlı kaldığını; Afganistan'ın diğer önemli şehirlerinin etkilenmediğini de değerlendirmelerine ekleyen Gregorian eserinde, idari ve mali reformların Afganistan'ın kırsal ekonomik yapısını etkileyen temel sosyo-ekonomik reformlarla birlikte götürülmediğini de ifade etmektedir. Daha fazla eğitimi teşvik etmede, yabancı ticareti ve dış bağlantıları canlandırmada, modern haberleşmeleri başlatmada, bankacılık kurumları kurmada ve Afganistan'ın doğal zenginliğini keşfetmede Emir'in başarısız kaldığına vurgu yapmaktadır.⁶⁵

Bu değerlendirmelerin kapsamında, Emir Abdurrahman'ın Afganistan'ın siyasal ve ekonomik gelişimini sağlamak amacıyla başlattığı değişim sürecinde pek çok iç ve dış etkenden dolayı başarısız olduğu söylenebilir. Başarısızlığının en önemli sebebi, Afganistan'ın kendi içyapısındaki parçalı durumdur: etnik farklılıklar, mezhepler arasındaki çekişmeler, kabileler arası rekabet, bölgesel çıkar çatışmaları

⁶³ Ewans, a.g.e., s.109.

⁶⁴ Olivier Roy; Afganistan'da Direniş ve İslam, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1990, s.34-35.

⁶⁵ Gregorian, a.g.e., s.160.

ve geleneksel değerler. Diğer bir sebep de, modernliğe geçişte başarılı ve ani bir sıçrayışın gerektirdiği hem maddi hem de insan kaynağı yetersizliği idi. Emir Abdurrahman reformlarını özellikle şehir ve yerleşik nüfusu içeren ağır vergilendirme ile gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ülke genelinde toplanan vergilerin yetersizliği nedeniyle, şehirli tüccar sınıfına, yabancı ticarete ve İngiliz mali yardımlarına güvenmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında, İngiltere ve Rusya'ya karşı İslam inancını bir silah olarak kullanması, farklı etnik grupları birleştirerek Afgan çıkarlarına hizmet etmesine rağmen, ülke içerisinde genel olarak yabancı düşmanlığını ve gelenekçiliği teşvik etmiştir. Böylece, vatanseverliğe, cömert bir despotluğa ve önemli katkılara rağmen Emir Abdurrahman, kesin ve açık bir şekilde belirli bir modernizasyon planı belirtmede başarısız olmakla kalmadı aynı zamanda bu tür bir programı hayata geçirmek için gereken yöntemi de bulamamıştır.⁶⁶

Bu dönemde ilk defa bir emir iktidarının kaynağını dine dayandırmıştır. Bunu da Afgan toplumu üzerinde kabilelerin etkinliğini azaltmak ve kendi otoritesini oluşturmak için yapmıştır. Emir bu çerçevede şeriat uygulamalarına vurgu yaparak, otoriteye itaat ile birlikte toplumsal birliği sağlamayı da hedeflemiştir. Ama daha önemlisi, Emir Abdurrahman din kurumları ve din adamları üzerinde denetim kurarak onları laik devlet kurumları içerisinde eritmeye çalışarak Afgan toplumunun en etkin kurumu olan dinin nüfuz alanına ve din adamlarının iktidarına müdahale edecek kadar ileri gitmiştir.

Dönemin sıradan Afganlılar için dikkat çekici en önemli özelliği ise belki de Emir'in otoritesinin sınırlarının gaddarlığı ve zorbalığıydı. Afgan tarihinin en acımasız hükümdarı olarak tanınan Emir Abdurrahman, muhaliflerine hayat hakkı tanımamıştır. Pek çok muhalifini veya muhalif olabileceğini düşündüğü kimseleri tereddütsüz ölüm, sürgün veya işkence ile cezalandırmıştır. Dupree'ye göre, eğer Abdurrahman yüzyıl önce doğmuş olsaydı, bu karizmatik lider muhtemelen önceki Orta Asya imparatorlarının yolunu izleyecekti ve mümkün olduğunca genişleyecek ve güç ve entrika imparatorluğunu sürdürebilecekti.⁶⁷

Son olarak ifade etmek gerekirse Abdurrahman öldüğünde Afgan tarihinde neredeyse yegâne örnek olarak taht mücadelesi olmamıştır. Bu görev için en büyük oğlu Habibullah'ı hazırlamış ve akıllıca davranarak diğer oğullarını Kâbil'de tutmuş hiçbirinin eyaletlerde iktidar üssü edinmelerine izin vermemiştir.

⁶⁶ a.g.e., s. 161-162.

⁶⁷ Dupree, a.g.e., s.417.

KAYNAKÇA

- Adamec, Ludwig W.; Afghanistan 1900-1923 A Diplomatic History, University of California Press, Los Angeles California 1967.
- Ahmad, N. D.; The Survival of Afghanistan 1747-1979: A Diplomatic History, Institute of Islamic Culture, Lahore 1990. Banuazizi, Ali and Myron Weiner (ed.); The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, Syracuse University Press, Syracuse 1988.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri; Dosya Nu: 5, Gömlek Nu: 6, Tarih: 1885.3.11;
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri; Dosya Nu: 5, Gömlek Nu: 7, Tarih: 1885.3.15.
- Bayur, Y. Hikmet; Hindistan Tarihi, C.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- Bayur, Y. Hikmet; Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Bayur, Y. Hikmet; XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Bellew, H. W.; Afghanistan and the Afghans, Shree Publishing House, Delhi 1982.
- Canfield, Robert L.; “Ethnic, Regional, and Secretarian Alignments in Afghanistan”, Ali Banuazizi, – Myron Weiner (ed.); The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, Syracuse University Press, Syracuse N.Y. 1986.
- Cevat, Mehmet; Afganistan, Ankara 1934.
- Dupree, Louis; Afghanistan, Oxford University Press, Oxford 1997.
- Durak, Neslihan; “Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler”, Ali Ahmetbeyoğlu, (Yay.Haz.), Afganistan Üzerine Araştırmalar, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- Ewans, Martin; Afghanistan: A Short History of Its People and Politics, HarperCollins Publishers, New York, N.Y. 2002.
- Fedoseyev, P.N. (ed.); Afghanistan: Past and Present, Institute of Oriental Studies, USSR Academy of Sciences, Moscow 1981.
- Fraser-Tytler, W.K.; Afghanistan: A Study of Political Developments in Central and Southern Asia, Oxford University Press, London 1953.

- Gankovsky, Yu.V. (ed.); A History of Afghanistan, Progres Publishers, Moscow 1982.
- Gregorian, Vartan; The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Reform and Modernization 1880-1946, Stanford University Press, Stanford CA 1969.
- Hanifi, M. Jamil; “*Editing the Past: Colonial Production of Hegemony Through the “Loya Jerga” in Afghanistan*”, Iranian Studies C.37, No:2, June 2004.
- Hunter, Shireen T.: Modernization and Democratization in the Muslim World: Obstacle and Remedies, Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C. 2004.
- Naby, Eden; “*The Changing Role of Islam as a Unifying Force in Afghanistan*”. Ali Banuazizi, – Myron Weiner (ed.), The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, Syracuse University Press, Syracuse N.Y. 1986.
- Newel, Richard S.; “*The Prospects for State Building in Afghanistan*”, Ali Banuazizi, – Myron Weiner (ed.), The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, Syracuse University Press, Syracuse N.Y. 1986.
- Newell, Richard S.; The Politics of Afghanistan, Cornell University Press, Ithaca N.Y. 1972.
- Olesen, Asta; Islam and Politics in Afghanistan, Curzon Press Ltd., Surrey 1995.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, “Afganistan ve Pakistan’da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri”, Rapor No: 31, Mart 2011.
- Özcan, Azmi; “*II. Abdülhamid Döneminde Afganistan ile İlişkiler ve İngiltere*”, Ali Ahmetbeyoğlu, (Yay.Haz.), Afganistan Üzerine Araştırmalar, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- Poullada, Leon B.; Reform and Rebellion in Afganistan, 1919-1929; King Emanullah’s Failure to Modernize A Tribal Society, Cornell University Press, Ithaca N.Y. 1973
- Rasuly-Paleczek, Gabriele; “Afganistan’da Devlet Kurma Mücadelesi: Merkezileşme, Milliyetçilik ve Huzursuzluklar”; Williem Van Schendel ve Erik J. Zürcher (ed.); Orta Asya ve İslâm Dünyasında Kimlik Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

- Roy, Olivier; Afganistan’da Direniş ve İslam, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1990.
- Rubin, Barnett R.; The Fragmentation of Afghanistan, Yale University Press, New Haven 1995.
- Saikal, Amin; Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival, I.B. Tauris&Co Ltd., London 2004.
- Saray, Mehmet; Afganistan ve Türkler, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.
- Saray, Mehmet; Dünden Bugüne Afganistan, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981.
- Shahrani, M. Nazif; “*State Building and Social Fragmentation in Afghanistan*”, Ali Banuazizi, – Myron Weiner (ed.), The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, Syracuse University Press, Syracuse N.Y. 1986.
- Tarzi, Mahmud; “*What Is To Be Done?*”, Charles Kurzman (ed.), Modernist Islam 1840-1940; Oxford University Press, New York 2002.
- Watkins, Mary Bradley; Afghanistan Land in Transition, D. Van Nostrand Company, Inc., New York N.Y. 1963.
- YAZICI, Orhan; “*Birinci İngiliz-Afgan Savaşı ve Sonuçları*”, Ali Ahmetbeyoğlu (Yay.Haz.), Afganistan Üzerine Araştırmalar, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.